Osman Cemal Kaygılı'nın Eserlerinde İstanbul

Mustafa APAYDIN*

ÖZ

Osman Cemal Kaygılı (1890-1945), bir İstanbul yazarıdır. Osman Cemal'in öykülerinde ve romanlarında İstanbul'un tarihî ve kültürel dokusundan ziyade eğlence yerleri, kenar semtleri, karanlık sokakları anlatılmıştır. Osman Cemal, İstanbul'un mahalle hayatını bütün canlılığıyla yansıtabilen sanatçılardan biridir. Osman Cemal'in kurmaca metinleri dışında dergi ve gazete yazılarında da Cumhuriyet öncesi İstanbul'una dair renkli, ilginç, şaşırtıcı gözlemleri dikkat çekmektedir. Yazar, İstanbul'da İkinci Meşrutiyet'ten sonra kaybolan semai kahveleri ve bu kahvelerde canlı tutulan halk kültürünün de ilk araştırmacılarından biridir. Bu makalede[1] Osman Cemal'in eserlerinde İstanbul'un nasıl yansıtıldığı tespit edilmeye çalışılacak; incelemelerinde ve süreli yayınlarda yayımlanan yazılarında eski İstanbul'daki gündelik yaşamın ve İstanbul halk kültürünün izi sürülecektir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, İstanbul halk kültürü, İstanbul'da günlük yaşam, Türk edebiyatında İstanbul, Osman Cemal Kaygılı

ABSTRACT

Istanbul in the Works of Osman Cemal Kaygılı

Osman Cemal Kaygılı is an author of Istanbul. In his stories and novels entertaintment, rather dark side streets are described district historical and cultural fabric of İstanbul . Osman Cemal is one of the artists who can describe İstanbul's reflection of the neighborhood vitality of all life. Outside of the fictional text Osman Cemal in magazines and newspapers about the republic İstanbul before taking account of colour suprisingly interesting observations. The writer is one of the researchers of folk culture and Semai Kahveleri which disappeared after II.Meşrutiyet .

In this article we will work to fix how his works reflected in İstanbul and trace dailylife and folk culture of old İstanbul in articles in periodicals.

Key Words: Istanbul, folk culture of Istanbul, daily life of Istanbul, Istanbul in Turkish literature, Osman Cemal Kaygılı

* Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / ADANA
e-posta: mapaydin@cu.edu.tr

1 Bu makale, 5-10 Ekim 2009 tarihlerinde Atatürk Kültür Merkezi'nin düzenlediği *Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul* başlıklı 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde sunulan bildiri metnine dayanmaktadır.

Erdem
2
64
2013

Giriş

İstanbul, iki kıtayı birleştiren/ ayıran bir su yolu üzerinde bulunması dolayısıyla tarihin her döneminde jeopolitik açıdan bütün dikkatleri üzerine çeken, yüzlerce uygarlığın doğup batmasına tanıklık etmiş bir kent olmuştur. İstanbul'un, diğer imparatorluk başkentleri gibi, Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan modern kentlerden farklı bir kimliği vardır. Kent, Türklerin eline geçtikten sonra da, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olması dolayısıyla, bir çekim merkezi olmayı sürdürmüştür. Devlet, gücünü, uygarlık seviyesini göstermek için İstanbul'u yüzlerce eserle donatmıştır.

Edebiyatta da, taşranın henüz keşfedilmediği, millî kimlik inşa süreci çerçevesinde "memleket edebiyatı" yapılmadığı Tanzimat'tan sonraki dönemlerde, Osmanlı sanatçısı, büyük ölçüde merkezi, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı olan İstanbul'u mekân olarak ele almıştır. Kendiliğinden olan mekân seçimleri dışında, İstanbul'u bir uygarlığın başkenti olarak kabul eden, İstanbul'da ulusal kimliğin cisimleşmiş halini bulan ilk sanatçılardan biri Yahya Kemal'dir. İstanbul'u kozmopolit bir kültürün simgesi olarak betimleyen ve halka doğru giderken taşrayı, halkın kültür değerlerini keşfeden Ziya Gökalpçi milliyetçilik anlayışına karşı "kökü mazide bir âti" tasavvuru içindeki Yahya Kemal, İstanbul'u adeta "bizi biz yapan" değerler manzumesinin bir simgesi olarak değerlendirmiştir. İstanbul'u bir imparatorluk başkenti olarak ele alan Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar gibi sanatçıların dışında; insanlarıyla, günlük yaşamıyla, eğlence dünyası ile, folkloruyla bir anlamda İstanbul kroniği yazan Ahmet Rasim, Ercüment Ekrem Talu, Osman Cemal Kaygılı gibi yazarlar da dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, farklı edebî türlerde kaleme aldığı eserlerinin büyük çoğunluğu dikkate alındığında tam bir İstanbul yazarı olarak nitelendirilebilecek Osman Cemal Kaygılı'nın eserlerinden yansıyan İstanbul imgesini anlamlandırmayı, onun eserlerinden çıkarılabilecek İstanbul bilgisinin neden önemli olduğunu açıklamayı amaçlamaktadır.

Osman Cemal Kaygılı

Osman Cemal (1890-1945), İstanbul'da Eğrikapı dışında Yenimahalle civarında mahalle bakkalı bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelmiş; çocuk yaşlarında anne ve babasını kaybedince akrabaları tarafından büyütülmüş; Askeri Kâtip Yetiştirme Okulunda okumuştur. Mahmut Nedim Paşa'ya düzenlenen suikastla ilişkili olduğu gerekçesiyle bir süre Sinop'a sürgüne gönderilmesinin dışında bütün yaşamı İstanbul'da geçmiş; Sur dışı mahallelerde, özellikle Otakçılar'da yaşamış; devlet memuriyetinden sağlık sebebiyle emekliye sevk edildikten sonra sütçülük, biletçilik de dâhil birçok işte çalış-

mış; İkinci Meşrutiyet sonrasında yayımlanan birçok gazete ve dergide yazmış; yazı faaliyetine Cumhuriyet yıllarında da aynı şekilde devam etmiştir.

Osman Cemal'in Eserlerinde İstanbul

Osman Cemal'in eserlerindeki İstanbul imgesini, sanatçının yetişme koşullarından, geçim sıkıntısından, yaşadığı toplumsal çevreden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Çocukluğundan itibaren sokakla haşır neşir olması, gençlik yıllarında bir ara tulumbacılık yapması, Osman Cemal'in İstanbul'u sokak sokak keşfetmesine yol açmış; çoğunu tulumbacıların işlettiği semai kahvelerinde yaşatılan âşıklık geleneğini gözlemleyebilmesine, külhanbeyi argosunu öğrenmesine olanak sağlamıştır. Onun eserlerinde yaşadığı çağın İstanbul mahalle hayatı, eğlence mekânları bütün renkleriyle yansıtılmıştır.

Osman Cemal'in İstanbul'u anlatan eserlerini iki grupta ele almak mümkündür: İstanbul halk kültürü ve İstanbul'da günlük yaşamın ayrıntıları hakkında, sanatçının inceleme, derleme, şehir kroniği özelliği taşıyan ve özellikle şehir tarihçilerinin, halk kültürü araştırmacılarının ilgisini çeken üç değerli çalışması bulunmaktadır. Bunların dışında Osman Cemal'in kurmaca niteliği taşıyan eserlerinde de dikkate değer ve zengin bir İstanbul imgesiyle karşılaşılmaktadır.

İstanbul Halk Kültürüne Dair Çalışmalar

Osman Cemal'in İstanbul halk kültürü hakkındaki en önemli çalışması, *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri* (Kaygılı, 1937) adlı incelemesidir. İstanbul'da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri Eminönü Halkevi'nin yayını olarak 1937 yılında yayımlanmıştır. Osman Cemal artık ortadan kalkan semai kahvelerini ve bu mekânlardaki sözlü edebiyat ürünlerinin üretilme, paylaşılma koşullarını; bugün için büyük bir çoğunluğu unutulmuş *meydan şairleri*nin isimlerini ve eski törensel âşık atışmalarının semai kahvelerinde nasıl mani atışmasına dönüştüğünü; çalgı takımını ve buna benzer birçok ayrıntıyı kitapta kayda geçirmeyi başarmıştır. (Kaygılı, 2007: 27-28). Eser, İkinci Meşrutiyet'ten sonra hızla İstanbul kültüründen silinen semai kahvelerinin ve buralarda icra edilen törensel gösterilerin niteliğini tespit etmenin dışında söz konusu geleneğin Yeniçeriler tarafından işletilen âşık kahvelerinin toplumsal değişmeyle birlikte neye dönüştüğünü de tanımlamıştır. Bu bakımdan İstanbul'da Semai *Kahveleri ve Meydan Şairleri*, artık ölmüş bir kültürel pratiğe dair, aşağıda üzerinde durulacak olan çok değerli bilgiler içermektedir.

Osman Cemal'in İstanbul halk kültürüne dair ikinci önemli çalışması, 24 Temmuz-20 Ağustos 1932 tarihleri arasında *Haber Akşam Postası* gazetesinde tefrika edilen *Argo Lûgati*'dir. Yazarın bu sözlükte yer almayan bazı sözcükleri

içeren ve *Resimli Şark* dergisinin Eylül 1933 sayısında "Bizde Argo" başlıklı bir yazısı daha bulunmaktadır. Gazetede tefrikanın başlaması üzerine yaptığı kısa açıklamada argoyu, "külhanbeyilik şive ve lehçesi" olarak algıladığını vurgulayan Osman Cemal, ileride argo sözlüğü hazırlayacaklara kolaylık sağlamak amacıyla böyle bir "lugatçe" ortaya koyduğunu belirtmiştir. Osman Cemal'in argo anlayışı, doğal olarak günümüzden farklıdır. Ancak bu sözlük, A. Fikri'nin 1307/1889-1890 tarihinde yayımlanan *Lügat-ı Garibe* adlı eserinden sonra İstanbul argosu üzerine Türkiye'de yapılan ikinci çalışmadır.

Sözlükte Osman Cemal, açıkça ifade etmese de cinsellikle ilgili argo sözcük ve deyimlere yer vermemiştir. Daha sonra yapılan sözlük çalışmalarında İstanbul argosunda cinsellikle ilgili söz dağarcığının ne kadar zengin olduğu görüldüğünden, Osman Cemal'in bu tavrının sözlüğünün kapsamını daralttığı sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte sözlükte 600 civarında sözcük ve deyim yer almıştır.

Osman Cemal, sözlüğünde daha çok külhanbeyi ve tulumbacı argolarından sözcük derlemiştir. Osman Cemal'in argoyu külhanbeyi şivesi olarak nitelemesi ve İstanbul'da külhanbeyi argosunun daha belirgin özellikler göstermesi dolayısıyla eserde değişik alan argolarından sözcüklere fazlaca yer verilmemiştir.

Osman Cemal, profesyonel bir sözlükçü değildir. Bu yüzden sözlüğünde yer alan sözcüklerin büyük bir kısmının köken bilgisine değinmemiştir. Bununla birlikte Osman Cemal'in İstanbul argosunu çağında en iyi bilen birkaç kişiden biri olması dolayısıyla *Argo Lûgati*, İstanbul tulumbacı argosunun en önemli kaynaklarından biridir.

Köşe Bucak İstanbul

Osman Cemal Kaygılı'nın *Yeni Gün* gazetesinde 26 Kânunusani 1931 tarihinde yayımlanmaya başlayan yazı dizisi, İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına gelinceye kadar İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarında bulunan "köy"lerini, semtlerini günlük yaşamın bütün renkliliği içinde anlatmaktadır. 2003 yılında Tahsin Yıldırım tarafından neredeyse hiç editoryal çalışma yapılmadan *Köşe Bucak İstanbul* (Kaygılı, 2003) adıyla kitaplaştırılan bu yazı dizisinde Osman Cemal, *Yeni Gün*'ün fotoğrafçısı ile birlikte İstanbul'u baştanbaşa gezmiş, gezi izlenimlerini kendine özgü üslupla dile getirmiştir. *Yeni Gün*'de yayımlanması vesilesiyle yer alan sunuş yazısında "İstanbul'un birçok semtlerine, oradaki gece gündüz hayatına, buraların çarşı ve pazarına, buralarda yaşayan kimselere, buraların maruf tiplerine dair" İstanbul'u karış karış bilen Osman Cemal'in haftada bir iki gün yazacağı bildirilmektedir. (Kaygılı, 2003: 10). Bu İstanbul yazılarında Osman Cemal, ele aldığı semte nasıl gidileceğin-

den başlamak üzere, bu yerleri kartpostal gibi betimlemiş; mahallenin veya köyün toplumsal yaşamını, insan dokusunu, meşhur mekânlarını, eğlence yerlerini anlatmıştır. Bu yazılar, özellikle yaz aylarında İstanbul halkının nasıl vakit geçirdiğine, eğlence alışkanlıklarına ve yerlerine dair kıymetli bilgiler içermektedir.

Kaygılı, bu şehir yazılarında Anadolu yakasından Pendik, Yakacık, Cadı Bostanı (Caddebostan), Kadıköy, Üsküdar, Salacak, Beylerbeyi, Kuzguncuk, Çamlıca ve Beykoz'u anlatmıştır. Anadolu yakasında anlatılan bu yerlerin çoğu o dönemde hâlâ köy özelliği göstermektedir. Bu yüzden Anadolu yakasının her semtinin mesire yerleri özellikle betimlenmiştir.

Avrupa yakasında ise Osman Cemal, neredeyse anlatılmadık yer bırakmamıştır. Yazı dizisinin adına yakışır şekilde Avrupa yakasında Sirkeci, Sultanahmet, Çemberlitaş, Beyazıt, Gedikpaşa, Kadırga, Langa Bostanları, Kumkapı, Cinci Meydanı, Laleli, Aksaray, Şehzadebaşı, Çapa, Şehremini, Topkapı, Yedikule, Edirnekapı, Rami, Kazıklıbağ, Kazlıçeşme, Bakırköy, Florya, Avcılar, Kalitarya, Otakçılar, Eyüp, Kasımpaşa, Sütlüce, Feriköyü, Eğrikapı, Sulukule, Balat, Defterdar, Ayvansaray, Balıklı, Haliç, Hasköy, Balıkpazarı, Karagümrük, Çukurbostan, Fethiye Meydanı, Sultan Selim, Çarşamba, Fatih, Şişhane, Yüksek Kaldırım, Tophane, Cihangir, Azapkapısı, Asmalımescit, Tepebaşı, Beyoğlu, Bülbülderesi, Kalyoncu Kolluğu, Âşıklar Mezarlığı, Altıntepe, Mecidiyeköyü, Kurtuluş, Ok Meydanı, Beşiktaş, Ortaköy, Bahçeköy, Sarıyer, Kemerburgaz semtleri ilgi çekici özellikleriyle anlatılmıştır.

Kurmaca Eserlerde İstanbul

Osman Cemal'in roman ve öykülerinde de mekân, birkaç istisna dışında İstanbul'dur. Yazarın kurmaca eserlerinden yansıyan İstanbul imgesi de, diğer eserlerindeki İstanbul kavrayışından farklı sayılmaz. Osman Cemal, roman ve öykülerinde içinden çıktığı halk tabakasının yaşadığı yerleri; Haliç, Sur dışı mahalleleri, Kasımpaşa, Kâğıthane, Aksaray, Fatih gibi daha çok yoksul mahallelerdeki günlük yaşamı bütün canlılığıyla ve daha önce hiçbir sanatçının yapamadığı kadar içeriden anlatmıştır. (Alangu, 1968: 96-97). Bu eserlerde İstanbul, biraz da, gelenekleriyle, görenekleriyle, eğlenceleriyle, şakalarıyla, tuhaflıklarıyla canlı bir hayat süren mahalle halkının yaşadığı kenttir.

Osman Cemal, *Çingeneler*'de(1939), o zamana kadar Türk romanında üzerinde durulmayan, Çingenelerin yaşantısına eğilmektedir. Roman, orta halli bir aileye mensup bir gencin Çingeneler arasında geçirdiği yılları anlatmaktadır. Osman Cemal'in kendi yaşadığı bölgeden edindiği izlenimlere ve büyük ölçüde gözleme dayanan romanda İstanbul Çingenelerinin kaç gruba

ayrıldığı, günlük yaşamın içindeki meşguliyetleri, alışkanlıkları, ilişkileri, gelenekleri, törenleri belgesel gerçekçi bir anlayışla ele alınmıştır.

Osman Cemal Kaygılı, romanın önsözünde İstanbul'da iki çeşit Çingene grubu olduğunu; çalgı çalan ve göbek atanların göçebe olmadıklarını; göçebelerin ise nadiren çalgıcı çıktığını; giyim tarzlarında da farklılıklar bulunduğunu dile getirmiş; yakından tanımayanların bu iki farklı Çingene grubunu birbirine karıştırdığını ileri sürmüştür. (Kaygılı, 1972: 5-6). Roman, İstanbul'da, kendilerine özgü bir yaşam anlayışı bulunan Çingene topluluğu olduğunu göstermesi ile İstanbul'un sosyo-kültürel yapısındaki zenginliğe işaret etmektedir.

Yazarın kitap olarak yayımlanan ikinci romanı *Aygır Fatma* (1944) da, İstanbul'un kenar mahallelerinde yaşanan hayata, bir aşk macerası çerçevesinden de olsa ayna tutmuştur. Yazarın üçüncü romanı *Bekri Mustafa*'da (1944) doğrudan İstanbul'a dair bir gönderme yoktur. Ama Bekri Mustafa IV. Murat devrinin adı bir fıkra tipine dönüşmüş İstanbul'un en ünlü ayyaşlarından biridir.

Osman Cemal, İstanbul'un bir başka, karanlık ve çirkin yüzünü, İstanbul'daki toplum dışı, marjinal yaşamları *Kovuk Palasın Esrarı* (1942) adlı romanında anlatmıştır. Eser, dönemin gazete okurlarının beklentilerine hitap eden macera romanlarının örneklerinden biridir. İstanbul'da Topkapı civarındaki sur diplerindeki bir kovukta yaşayan tuhaf, sıra dışı bir adamla bir kadının ve onların ilginç misafirlerinin, esrar ve içki âlemlerinin anlatıldığı *Kovuk Palasın Esrarı*, edebî niteliklerinden ziyade, yer yer groteske varan macerasıyla sur diplerindeki yaşama ışık tutuşu ve eski içki ve esrar âlemlerine dair ayrıntıları ile dikkat çeken bir romandır.

Osman Cemal, büyük ölçüde kendi anılarından yola çıkarak kaleme aldığı *Akşamcılar* (1937-1938) adlı romanında, İstanbul'un yüzyıl başındaki içki kültürü hakkında ilgi çekici bilgilere yer vermiştir.

Akşamcılar, roman formuna ulaşamamış; daha ziyade anılardan çıkarılmış anekdotların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir eserdir. Eser, Osman Cemal'in diğer romanlarında da görüldüğü üzere, edebî değeriyle değil, içerdiği malzemeyle, bir dönemin tanınmış akşamcılarını, meyhanelerini, diğer içki mekânlarını, mezelerini, kadınlarını vs. belgesel tadında okuyucuya sunuşuyla dikkat çekmektedir. Bu bakımdan bu eseri, Ahmet Rasim ve Fikret Adil gibi İstanbul eğlence yaşamını anlatan yazarların eserleriyle aynı çizgide değerlendirebiliriz.

Osman Cemal'in öykülerinde de İstanbul, tarihî ve kültürel kimliğiyle ele alınmamıştır. Onun öykülerinde İstanbul'un tarihî ve kültürel dokusundan

ziyade eğlence yerleri, kenar semtleri, karanlık sokakları anlatılmıştır. (Apaydın, 2006: 168)

Osman Cemal, *Köşe Bucak İstanbul*'da kenti semt semt dolaşırken her semtin varsa mesirelerini, deniz hamamlarını, mutlaka kahvehanelerini, meşhur tiplerini betimlemişti. Öykülerinde de İstanbul coğrafyası şehir yazılarındaki kadar, belki onlardan daha renklidir. İkinci Meşrutiyet sonrasına ait yaşanmışlıklarıyla, gözlemleriyle yoğrulmuş öykülerinde Osman Cemal, canlı, hareketli İstanbul sokaklarını, batakhanelerini, meyhanelerini, kahvehanelerini, bostanlarını, mesire yerlerini, İstanbul gecelerinin ürkütücü tenhalığını çok zaman mizahî bir yaklaşımla, ilgi çekici insan tipleri üzerinden anlatmıştır. Osman Cemal'in İstanbul'u bir bakıma, kenar mahallelerde yaşanan hayatların; kahvehanelerde, meyhanelerde, yazın deniz hamamlarında, İstanbul'u çevreleyen bostanların kuytu köşelerinde, Adalarda, mesire yerlerinde, vapurlarda gülünç maceralar yaşayan, çapkınlıklar yapan, karanlık kış gecelerinin ürkütücü tenhalığında evinin yolunu bulmaya çalışan erkeklerin şehridir.

Osman Cemal Kaygılı'nın eserlerinde eski İstanbul'a dair bazı mekân ögeleri öne çıkmaktadır. İkinci Meşrutiyet sonrasında İstanbul halkının günlük yaşamının nerelerde ve nasıl geçtiğini Osman Cemal'den daha iyi anlatabilen yazar sayısı yok denecek kadar azdır. O, sokakların haricinde İstanbul kahvehanelerini, meyhanelerini, mesire yerlerini hem şehir yazılarında, incelemelerinde hem de kurmaca eserlerinde bütün canlılığıyla betimlemiştir. Çalışmamızın bundan sonraki kısmında Osman Cemal'in bu üç mekân öğesi hakkında bugünün okuruna ne gibi bilgiler aktardığını ele alacağız.

Kahvehaneler

Osman Cemal Kaygılı, devrinin İstanbul kahvehanelerini ve kahvehane kültürünü en iyi bilen birkaç kişiden biridir. Gençlik yıllarında tulumbacılık da yapan sanatçı, genellikle tulumbacıların işlettiği semai kahvelerinde yaşananlara yakından tanıklık etmiş; yetiştiği çevreden dolayı da mahalle kahvehanelerini iyi gözlemleyebilmiştir. Bu bakımdan onun eserlerinde kahvehanelerin ayrı bir yeri olduğu söylenebilir.

Köşe Bucak İstanbul'da, özellikle Avrupa yakasından söz edildiği yazılarda, birçok semtin meydanında çayhaneler, gazinolar, kahvehaneler olduğu anlatılmıştır. Osman Cemal'in şehir yazılarında üzerinde durulan kahvehanelerin büyük kısmı, sözcüğün bugünkü anlamına uygun mekânlardır. Osman Cemal'in bu yazılarını dikkat çekici kılan ise, sadece mekânın adını anmakla yetinmemesi, kahvehanenin sahibi ve mekânın müdavimi ilginç şahsiyetler hakkında da bilgi vermesidir. Bu bağlamda Osman

Cemal'in *Köşe Bucak İstanbul* yazıları, İstanbul şehir tarihçileri için, 1920-1930 aralığına ait çok değerli kahvehane bilgileri içermektedir.

Osman Cemal'in öykülerinde de İstanbul kahvehaneleri, yine mahalle halkının toplandığı, tavla oynayıp nargile, kahve içtiği, birbirlerine takılarak zaman geçirdikleri yerler olarak betimlenmiştir. Bununla birlikte "özel" sayılabilecek kahvelerin de bazı öykülerinde ele alındığı görülmektedir. Örneğin "Esbâb-ı Harik" adlı öyküsünde yazar, esrarkeşlerin toplandığı bir kahvehanede yaşanan gülünç olayları anlatmıştır. (Kaygılı, 2005: 314-316)

Osman Cemal'in mahalle kahvelerine dair, yazı ve öykülerinde verdiği ayrıntılar, okur için yeni veya bilinmedik bilgiler taşımaz; ama "Çuvalcılar Şeyhinin Halefi" adlı öyküsünde de atmosferinden söz ettiği semai kahveleri hakkındaki incelemesi, İstanbul'un ölmüş bir kültür ögesini kayda geçirme başarısını göstermiş; çok değerli bir çalışmadır. Yazar, semai kahvelerinden *Köşe Bucak İstanbul*'da Çeşme Meydanı ve Azapkapısı'nı ele aldığı yazısında da bahsetmiştir. (Kaygılı, 2003: 254-256). Yazıda bir zamanların en ünlü tulumba takımının Çeşmemeydanlılar olduğu söylendikten sonra Çeşmemeydanı'ndaki çalgılı kahvelerle ilgili şu bilgiler verilmiştir:

> "... Çeşmemeydanı'nın en civcivli zamanlarında burada müteaddit çalgılı kahveler vardı ki bu kahvelere ramazan geceleri memleketin en meşhur semaicileri, manicileri ve çalgıcıları gelir, sabahlara kadar yakası açılmamış yepyeni semailer, maniler, koşmalar, divanlar, yıldızlar, destanlar söyleyerek eğlenirlerdi. Vakıa o zamanlar İstanbul'un her semtinde birer semai kahvesi vardı; fakat Çeşmemeydanı'ndaki çalgılı semai kahveleri hepsinden üstündü. O zamanın en namlı semaicilerinden Zil İzzet'le Acem İsmail bu Çeşmemeydanı kahvelerinin gedikli birer bülbülleri idi" (Kaygılı, 2003: 255)

Eski İstanbul'da 1920 senesine kadar varlığını sürdüren bu çalgılı semai kahveleri hakkında en ayrıntılı bilgileri veren *İstanbul'da Semai Kahveleri ve Meydan Şairleri* kitabını yeniden yayına hazırlarken kaleme aldığımız değerlendirme yazısında da belirttiğimiz gibi Osman Cemal, çalışmasında önce âşıklık geleneğinden, âşık kahvelerinden söz etmiş; bunların semai kahvelerine dönüşmesi süreci üzerinde durarak bunların Tanzimat'ın sonuçlarından biri olduğunu saptamıştır. (Kaygılı, 2007: 28). Osman Cemal, semai kahvelerinde sanatlarını icra eden halk sanatçılarının yaklaşık %70'inin tulumbacı olduğu bilgisini vermektedir. İstanbul'da âşıklık geleneğinin yerleşmesinde ve âşık kahvelerinin ortaya çıkmasında Yeniçeri Ocağının rolü düşünüldüğünde semai kahvelerini işletenlerin ve buralarda sanatlarını gösterenlerin tulumbacı olması dikkat çekici bir toplumsal değişmeye işaret etmektedir.

Osman Cemal, eserinde semai kahvelerinin hangi semtlerde yoğunlaştığını belirtmiş; meşhur semaicilerin ve manicilerin isimlerini tulumbacı olup olmadıklarına göre sıralamıştır. Kitabın hazırlandığı dönemde hâlâ hayatta olan bu halk sanatçılarının yaşam maceraları anlatılmış; bugün için çoğunluğu meçhul olan bu semaici ve manicilerin eserlerinden birer ikişer örnek verilmiştir.

Osman Cemal'in eserini değerli kılan sadece bu bilgileri içeriyor oluşu değildir; yazar semai kahvelerinde icra edilen fasılları başlangıçtan bitişe kadar sırasıyla betimlemiştir. Buna göre asıl fasıllar başlamadan önce klarnet, çığırtma, çifte nara, darbuka ve zilli maşadan ibaret orkestra "marş", "polka" ve bazı alaturka halk şarkıları çalarak müşteri toplamaya başlarmış. Ardından mani faslı gelir, yaklaşık bir saat boyunca maniciler atışırlarmış. Sonra da sırasıyla koşma, semai, divan, yıldız, destan ve kalenderiyeye geçilirmiş. Her faslın arasında veya okuyup çalma faslı bittikten sonra "oyuncular" çiftetelli, köçek, kasap havası, zeybek gibi oyunlar oynarlarmış. Osman Cemal, fasıllarda okunan şiirlerin özelliklerini de açıklamaya çalışmıştır. Özellikle belki de müşterilerin en çok ilgisini çeken ayaklı mani atışmasının kurallarını, belli başlı özelliklerini anlatmıştır. Semaî kahvelerinde manicilerin irticalen okudukları ve hemen daima "Adam aman" diye başlayan *ayaklı mani*lerin, Anadolu halk şiirindeki *mani*den az çok farklı olduğunu da anlıyoruz. (Kaygılı, 2003: 29-30)

Osman Cemal, özellikle ramazan ayında, kahvehanelerde karagöz oynatılmasının 1930'lu yıllarda Sultanahmet civarındaki bazı kahvehanelerde hâlâ sürdürüldüğünü tespit etmiştir. *Köşe Bucak İstanbul*'da yazar, Sultanahmet'te hapishanenin bitişiğindeki setli ve bahçeli "Yenigün Kıraathanesi"ne geceleri kadın erkek, çoluk çocuk yüzlerce seyircinin doluştuğunu ve Hayali Ali Bey'in "Karagöz'ün Yağlı Direğe Tırmanması" diye bir oyun gösterdiğini uzun uzun anlatmıştır. (Kaygılı, 2003: 64-65)

Kısacası Osman Cemal'in İstanbul kıraathaneleri, kahvehaneleri, çayhaneleri hakkında, herkesin bildiği bilgileri aktarması eski İstanbul'daki mekânların akıbetini öğrenmek için önemli olabilir; ancak sanatçının özellikle semai kahveleri hakkında bize aktardıkları, bugün için paha biçilmez değerdedir.

Meyhaneler, İçkili Mekânlar

Osman Cemal, kahvehanelerden olduğu kadar İstanbul'un meyhane veya içkili mekânlarından söz etmemiştir. Yazarın meyhanelerde sarhoşluğun yarattığı gülünç olayları anlattığı birkaç öyküsü vardır. Bunlarda da İstanbul'a özgü özellikler bulmak zordur. Bunun dışında yazları İstanbul'un içkiye

düşkün erkekleri için bostanlar ve mesire yerleri de doğal içki mekânlarıdır. Yazar öykülerinde bostanlarda, Adalarda, mesire yerlerinde içki âlemi yapan gençlerin komik maceralarını da anlatmıştır. Ancak yazarın *Akşamcılar* romanı, İstanbul'un içki kültürü, içki mekânları hakkında, öykülerinden çok daha önemli bilgiler içermektedir. Romanda Turhan adlı kahraman, kız meselesi yüzünden ilk birasını Florya'da bir biracıda içer. Önce haftada bir-iki gün, sonra her gün içmeye başlar. Biradan rakıya geçer. Turhan "akşamcı" olduktan sonra birçok meyhaneye, içkili gazinoya, birahaneye gider. Osman Cemal, Turhan'la birlikte okurlarını da Galata Meyhanesi'nde, Fener Meyhanesi'nde, Yemiş'teki Beytülhanzen'de, Beyoğlu'nun alafranga gazinolarında, Balıkpazarı'nda Bodrum Palas denilen koltuk meyhanesinde, Yenikapı meyhanelerinde, bostanlarda, Sirkeci'deki Manto Meyhanesi'nde, Hürriyet Tepesi'ndeki bahçeli gazinolarda, Ada'da, kırlarda, Papa Eftim'in Meyhanesi'nde dolaştırır. Bu birbirinden farklı sosyo-ekonomik kesime mensup insanların devam ettiği mekânlarda Turhan, hem içki kültürünü geliştirir hem de çok renkli akşamcılarla karşılaşır; onların, çoğu komik, içki maceralarına tanık olur. Sanatçıların devam ettiği meyhanelerde Turhan, romanda isimleri biraz değiştirilerek anılan Neyzen Tevfik, Ahmet Rasim, Mahmut Yesari, Abdulbaki Fevzi, Raif Necdet, Rıfkı Melûl, Nazım Hikmet, Filorinalı Nazım gibi sanatçılarla tanışır. Onların içki sohbetlerine katılır.

Mesire Yerleri, Bostanlar

Osman Cemal'in eserlerinde kahvehane, meyhane gibi kapalı mekânlardan ziyade, İstanbul'un mesire yerleri, bostanları, deniz hamamları daha fazla ele alınmıştır. Baharın başlamasıyla, özellikle yaz aylarında kadın-erkek bütün İstanbul halkının zaman geçirebilecekleri, havasından, suyundan yararlanabilecekleri mesire yerlerine doluştuğunu, buralarda akşama kadar vakit geçirdiğini anlatmıştır. Onun *Köşe Bucak İstanbul* adlı şehir yazıları, birçok semtin meşhur mesire yerlerini, buralarda halkın nasıl vakit geçirdiğini, suyunun kalitesini, yeme içme yerlerinin bulunup bulunmadığını ayrıntılarıyla betimler. Bu şehir yazılarında Osman Cemal, Pendik, Yakacık, Adalar, Üsküdar, Kuzguncuk, Çamlıca, Beykoz, Langa bostanları, Kumkapı, Topkapı, Rami bostanları, Kazıklıbağ, Bakırköy, Florya, Kalitarya, Otakçılar, Sütlüce Tepesi, Eğrikapı, Mecidiyeköyü, Sarıyer, Kemerburgaz gibi mesire yerleri, bostanlar hakkında değerli bilgiler vermiştir. Bu açıdan Osman Cemal, Sermet Muhtar Alus, Reşat Ekrem Koçu gibi yazarlarla kıyaslanabilir.

Osman Cemal'in *Köşe Bucak İstanbul*'da İstanbul mesirelerini nasıl anlattığını Pendik ve Yakacık mesireleri hakkında verdiği bilgileri, birer örnek olmak üzere değerlendirebiliriz:

Yazar, "Pendiğe Gidin!.." (Kaygılı, 2003: 14-17) başlıklı yazısında Yakacık'ta canı sıkılanların eşek sırtında keyifli bir seyahat yaparak bostanlardan geçip Pendik'e ulaşabileceklerini söyledikten sonra, buranın hem mesire hem plaj olarak kullanılan sahilini şöyle anlatmaktadır:

> "Pendiğin asıl gönül açacak, zevkedilecek, safa sürülecek yerleri deniz kenarlarıdır. Hele kasabanın ilerisinde, Tuzla taraflarındaki kesif ağaçlıklı Madalye bahçesi diyebilirim ki, letafet cihetinden İstanbul'un bütün deniz kenarı mesirelerine taş çıkarır. Bu bahçenin arkası ta Temenye denilen diğer bir seyir yerine kadar uzanan sıcak bir kumsaldır ki cuma pazar günleri bu upuzun kumsal binbir renkli bir plaj halini alır, oraya battaniyeler, örtüler, yatak çarşafları ile gelenler bunlarla kendilerine bir çadır kurar ve sabahtan akşama kadar denize dalıp çıkıp bu çadırın içinde istirahat ederler. Beri cihette, yani yeni denize girenler çoksa da asıl Madalye bahçesinin arkası pek civcivli olur." (Kaygılı, 2003: 15)

Yakacık ise, iyi suları ile meşhurdur:

> "İstanbul sayfiyelerinin âhu babası, hiç şüphesiz, iyi sularının şöhreti Ankara'da bile şan veren "Yakacık"tır. Aşağıda Kartal toztoprak içinde cayır cayır yanarken yukarıda Yakacık ne ferah eser... Hem de ne esiş! Sanki serin limonata rüzgâr şeklinde ciğerlerinize akıyor gibi!..
>
> Otobüsten iner inmez köyün çarşı meydanındaki çınarların altında sağdan, soldan ve önden arkadan esen bu limonata gibi rüzgâra karşı bir kahve bir su içtiniz miydi, tren ve otobüste sarsılan, pişen vücudunuz derhal değişir, kanınıza yeni bir serinlik, bedeninize ve sinirlerinize yeni bir dirlik gelir. Burada kahveci size sorar:
>
> –Hangi sudan verelim efendim, şeker suyundan mı, çalkantıdan mı, çelikli hacı kâhyadan mı, ayazmadan mı, korkudan mı?" (Kaygılı, 2003: 18-19)

Yakacık örneğinde olduğu gibi, İstanbul mesirelerinin çoğunda farklı adlarla anılan, tadı, muhteviyatı az ya da çok farklı olan bir su çeşitliliğiyle karşılaşılması da ilgi çekicidir. Osman Cemal, *Köşe Bucak İstanbul*'da İstanbul'un mesirelerini, bostanlarını ve İkinci Meşrutiyet'ten sonra genellikle şifalı olduğu düşünüldüğü için moda olan deniz hamamlarını, hemen hemen aynı yaklaşımla anlatmıştır. Bu şehir yazılarında İstanbul halkının bahardan itibaren özellikle hafta sonları eğlenmek, temiz hava almak, iyi sularından yararlanmak için mesireleri tercih ettiği vurgulanmaktadır. Yazar hangi mesirenin moda, hangisinin tenha olduğunu, bunun sebeplerini belirtmeyi de ihmal etmemiştir.

Osman Cemal'in öykülerinde İstanbul'un mesireleri, bostanları, deniz hamamları, gülünç, kimi zaman da tuhaf maceralar yaşayan insanların mekânıdır. Şehir yazılarında İstanbul halkının eğlenip dinlendiği yerleri başarıyla betimleyen, bu yerlere övgüler düzen Osman Cemal, öykülerinde, bu yerlerde kahramanlarının yaşadıkları çoğu gülünç maceraları anlatmıştır.

Osman Cemal'in öykülerinde mesireler, bostanlar erkeklerin içki içip gecenin ilerleyen saatlerine kadar kaldıkları; içkinin etkisiyle kimi zaman rezalet çıkardıkları yerlerdir. Bazı öykülerde de mesirelerin özellikle kuytu, gözden uzak bölgelerinde âşıklar buluşup sevişirler. "Ada Eğlenceleri" (Kaygılı, 2005: 379-380), "Geçen Seneki Ada Âlemlerinden" (Kaygılı, 2005: 319-321) gibi öykülerinde kadınlarla Heybeliada'nın kuytu çamlığında halvet olan erkeklerin yaşadıkları komik olaylar; "Bir Yaz Âlemi Dönüşü" (Kaygılı, 2005: 134-136) adlı öyküde ise gecenin ilerleyen vaktine kadar ağaçlık bir dere içinde eğlenen bir grup arkadaşın iyice sarhoş olup dönüş yolunda rezalet çıkarmaları anlatılmıştır. Bir uzun öykü olan *Sandalım Geliyor Varda*'da ise, (Kaygılı, 2005: 165-220) İstanbul'un mesire yerleri, buralarda eğlenen halk, bunların akşam olunca eve dönmek için telaşla sandal arayışları gerçekçi çizgilerle betimlenmiştir.

Osman Cemal'in bazı öyküleri, özellikle sur dışlarında bulunan o dönemde sayıları kırk civarında olduğu tahmin edilen bostanlarda geçmektedir. Osman Cemal, bu öykülerinde ya içki âlemi yapmak maksadıyla ya hava almak için bir bostana girip bostan sahibiyle bir macera yaşayan ya da sevgilisiyle bir bostanın kuytusunda sözleşen erkeklerin maceralarını anlatmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak Osman Cemal Kaygılı, İstanbul'u karış karış bilen bir İstanbul yazarıdır. Özellikle içinden çıktığı halk tabakasının günlük yaşamını, alışkanlıklarını, eğlence anlayışını yakından, hatta içeriden gözlemleme olanağı bulmuştur. Ortaoyununda çeşitli rollere çıkabilecek kadar İstanbul halk kültürüne vakıf olan sanatçı, 1920'li yıllarda tamamıyla ortadan kalkan İstanbul'daki semai kahvelerinde icra edilen halk sanatını gelecek kuşaklara aktarması ve tulumbacı argosunun sözlüğünü yapmaya girişmesi ile İstanbul halk kültürüne çok önemli katkılarda bulunmuştur. Osman Cemal'in İstanbul için yazdıkları bunlarla sınırlı değildir. O, İstanbul'un İkinci Meşrutiyet'ten 1930'lu yıllara kadarki günlük hayatına ayna tutmuştur. Özellikle aile dışı yaşamları olan erkeklerin İstanbul'un karanlık ve ıssız sokaklarında, kahvehanelerde, meyhanelerde, bostanların ve mesirelerin kuytu köşelerinde yaşadıkları maceraları roman ve öykülerinde anlatmıştır.

Kısacası Osman Cemal'in İstanbul'u, bir tarihsel mirasın başkenti değildir; onun İstanbul'u nefes alıp veren, canlı, renkli kenar mahallelerin, sokakların, sokaklarda yaşayan insanların, sokaklarda konuşulan dilin, erkek dünyasının ve erkeklerin eğlendiği, vakit geçirdiği mekânların kentidir.

Kaynaklar

Alangu, Tahir (1968), *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman*, C.1 , İstanbul: İstanbul Matbaası.

Apaydın, Mustafa (2006), *Osman Cemal Kaygılı'nın Hikâyeciliği*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Cevdet Kudret (1981), *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman-2*, Dördüncü Baskı, ,İstanbul: Varlık Yayınları.

Çelik, Behçet (1998), "Destursuz Abdest Bozan Yazar", *Virgül*, S.6, s.50 vd.

Dizdaroğlu, Hikmet (1981), *"Ölümünün 35. Yıldönümünde Osman Cemal Kaygılı"*, İstanbul: *Nesin Vakfı Yıllığı*.

Kaygılı, Osman Cemal (1939), *Çingeneler*, İstanbul: Etiman Kitapevi.

_____, (1944), *Aygır Fatma*, İstanbul: Semih Lutfî Kitapevi.

_____, (1944), *Bekri Mustafa*, İstanbul: Semih Lutfî Kitapevi.

_____, (2003), *Akşamcılar*, İstanbul: Arma Yayınları.

_____, (2003), *Kovuk Palasın Esrarı*, İstanbul: Arma Yayınları.

_____, (1932), "Argo Lügati", *Haber Akşam Postası*, 24 Temmuz – 20 Ağustos 1932

_____, (1937), *İstanbul'da Semai Kahveleri Meydan Şairleri*, İstanbul: Eminönü Halkevi Yayınları.

_____, (2003), *Köşe Bucak İstanbul*, hzl. Tahsin Yıldırım, İstanbul: Selis Kitaplar.

_____, *Argo Lugatı*, hzl. Tahsin Yıldırım, İstanbul: Selis Kitaplar.

_____, (2007), *İstanbul'da Semai Kahveleri Meydan Şairleri*, Sunan ve Yayına Hazırlayan: Mustafa Apaydın, İstanbul: Merkez Kitaplar.

Lekesiz, Ömer (1997), *Yeni Türk Edebiyatında Öykü*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Lütfü, İsmail (1992), "Mert Çingene Şecaat Arzederken Sirkatin Söyler", *Yazılı Günler*, S.16.

Osman Cemal Kaygılı'nın Hikâyeleri, (2005) hzl. Mustafa Apaydın, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Yüzüncü, Reşat Feyzi (1947) *Osman Cemal Kaygılı*, İstanbul: Çığır Kitapevi.